

тому числі і в дослідженні інститутів влади, що, як показано, може гарантувати добрі результати.

Примітки

1. *Голубев С.* Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники. (Опыт ист. исследования) / С. Голубев. – К., 1898. – Т. 2.
2. *Крыжановский Е. М.* Киевская духовная консистория в XVIII веке / Е. М. Крыжановский // Крыжановский Е. М. Собрание сочинений: В 2 т. – К., 1890. – Т. 1.
3. *Кром М. М.* Повседневность как предмет исторического исследования / М. М. Кром // История повседневности: Сборник научных работ. – СПб., 2003.
4. *Куханов В.* Эпархиальное управление в Древней Руси со времени Владимира Святого, до учреждения патриаршества / В. Куханов // Вера и жизнь. – 1915. – № 17–18.
5. *Левицкий О.* Внутреннее состояние западно-русской церкви в Польско-Литовском государстве в конце XVI в. и уния / О. Левицкий. – К., 1884.
6. *Лотоцкий О.* Соборні крилоси на Україні й Білій Русі в XV–XVI віках / О. Лотоцкий // Записки НТШ. – Львів, 1896. – Т. 9.
7. *Полное собрание законов Российской империи, с 1649 года.* – СПб., 1830. – Т. 6 (1720–1722). – № 3534.
8. *Прокоп'юк О. Б.* Духовна консисторія в системі єпархіального управління (1721–1786 рр.) / О. Б. Прокоп'юк. – К., 2008.
9. *Прокоп'юк О. Б.* Компетенція Київської духовної консисторії (1721–1786 рр.) / О. Б. Прокоп'юк // Київська старовина. – 2005. – № 1.
10. *Прокоп'юк О. Б.* Повсякденне життя канцелярських службовців Київської духовної консисторії: прибутки та витрати / О. Б. Прокоп'юк // Просемінарії: Медієвістика, історія Церкви, науки та культури. – К., 2007. – Вип. 6.
11. *Прокоп'юк О. Б.* “Присутствіє” Київської духовної консисторії: кількість і склад консистористів, розклад роботи / О. Б. Прокоп'юк // Соціум: Альманах соціальної історії. – 2005. – Вип. 5.
12. *Прокоп'юк О. Б.* Софія Київська – резиденція єпархіальних органів влади Київської митрополії у 1721–1786 рр. / О. Б. Прокоп'юк // Софійські читання. Матеріали III міжнародної науково-практичної конференції «Пам'ятки Національного заповідника «Софія Київська» та сучасні тенденції музейної науки» (Київ, 24-25 листопада 2005 р.). – К., 2007.
13. *ЦДІАК України.* – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 3577.
14. *ЦДІАК України.* – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 3710.
15. *ЦДІАК України.* – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 3915.

16. *ЦДІАК України.* – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 4046.
17. *ЦДІАК України.* – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 4182.
18. *ЦДІАК України.* – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 4250.
19. *ЦДІАК України.* – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 5266.
20. *ЦДІАК України.* – Ф. 127. – Оп. 1020. – Спр. 5454.
21. *ЦДІАК України.* – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1252.
22. *ЦДІАК України.* – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 1718.
23. *ЦДІАК України.* – Ф. 127. – Оп. 1024. – Спр. 2768.
24. *ЦДІАК України.* – Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 691.
25. *ЦДІАК України.* – Ф. 130. – Оп. 1. – Спр. 720.
26. *ЦДІАК України.* – Ф. 131. – Оп. 30. – Спр. 262.
27. *ЦДІАК України.* – Ф. 888. – Оп. 1. – Спр. 2.
28. *ЦДІАК України.* – Ф. 888. – Оп. 1. – Спр. 9.
29. *ЦДІАК України.* – Ф. 888. – Оп. 1. – Спр. 10.
30. *ЦДІАК України.* – Ф. 888. – Оп. 1. – Спр. 27а.
31. *ЦДІАК України.* – Ф. 888. – Оп. 1. – Спр. 28.
32. *ЦДІАК України.* – Ф. 888. – Оп. 1. – Спр. 30.
33. *Щапов Я. Н.* Государство и церковь Древней Руси X–XIII вв. / Я. Н. Щапов. – М.: Наука, 1989.

УДК: 314.42(477.53)«175/9»-053.3/5

Дитяча смертність в містечку Яреськи Миргородського полку (за даними метричних книг другої половини XVIII ст.)

Сердюк І. О.

Сердюк І. О. Дитяча смертність в містечку Яреськи Миргородського полку (за даними метричних книг другої половини XVIII ст.). У статті вивчається дитяча смертність в ранньомодерному українському соціумі другої половини XVIII ст. На основі історико-демографічного аналізу даних метричних книг Христорождєствєнської церкви, Автор приходить до висновку, що смерть немовляти була повсякденним явищем, адже тогочасна дитина мала значно більше шансів померти, аніж дожити до п'ятирічного віку.

Ключові слова: вік, дитина, метрична книга, смерть, Яреськи.

© Сердюк І. О.

Сердюк И. А. Детская смертность в местечке Яреськи Миргородского полка (за данными метрических книг второй половины XVIII в.). В статье изучается детская смертность в раннемодерном украинском социуме второй половины XVIII в. На основании историко-демографического анализа метрических книг Христорождественской церкви, Автор делает вывод о том, что смерть младенцев была повседневным явлением, поскольку ребёнок того времени имел больше шансов умереть нежели дожить до пятилетнего возраста.

Ключевые слова: возраст, ребёнок, метрическая книга, смерть, Яреськи.

Serdyuk I. O. Child Mortality in Yares'ky Settlement of Myrhorod Regiment (based on the metrical books of the second half of the XVIII-th century). The article is devoted to child mortality in the early modern Ukrainian society in the second half of the XVIII-th century. The conclusion about the day-to-day phenomenon of the child death is made by the author on the bases of the metrical books of the church of Christ's Birth. That states that the child of those times had more chances to die than to survive till the age of five.

The keywords: age, child, metrical book, mortality, Yares'ky.

Утому, як людина і суспільство ставляться до смерті та потойбічного світу проявляється їхнє відношення до життя. Саме тому антропологічний поворот в історії, котрий акцентував увагу істориків на таких явищах як «час», «простір», «сім'я», «страх», «сміх», активізував зацікавленість і до вивчення явища смерті. Більше того, «бум» подібних розвідок у 70-х – 80-х рр. XX ст., навіть, викликав занепокоєння дослідників. Так французький історик Мішель Вовелль застерігав проти змішування наукового дослідження смерті з модою [2, с. 6]. Заклики вченого стосувалися, передусім, медієвістів і новістів, котрі найбільш активно обговорювали проблеми історичної антропології загалом, і смерті, зокрема. Їхня цікавість не випадкова – саме в епоху домінування релігійної свідомості увага людей була сконцентрована на смерті, смертному суді, раї, пеклі. Як влучно висловився Арон Гуревич: «смерть була великим компонентом культури, «екраном», на який проєктувалися всі життєві цінності [2, с. 9].

Релігійна свідомість українського традиційного соціуму теж зумовлювала сприймання «цього життя», як етапу перед настанням потойбічного. Такі нотки помітно виділяються у віршуванні Климентія Зіновіва – мандрівного священика початку XVIII ст.:

Егда зТга(р) годині в сво(и) чась выбіяТть.

в то врТми смТ(р)тныи на(мь) часы прТ(з)нача(Т)ть

Бо в-кь на(ш) хо(ч) бы долги(и) власнТ якь годьна:

а(х) не в-мы что справить минута Тдина...

І неминущаи то смТрнаи дорога:

ко(т)рою влучи(т) бже да(и) до тТбТ бга...

Бо и мовя(т) чась за чась, а к(ъ) вТчТру ближТ(и):

та(к) жТ и дТ(н) за дТн(ъ) но(щ) за ношь,

кь смТ(р)ти бли(ж)шТ(и).

ПрТто братіТ трТб- на смТртъ памятали:

и на прихо(д) си Ти прыготовляти [9, с. 39–40].

Навряд чи зауваження Мішеля Вовелля може всерйоз стосуватися українських істориків, адже тема смерті не є настільки модною у вітчизняному історіописанні і представлена переважно дослідженнями в галузі некрополістики й поодинокими розвідками історико-демографічного характеру. Натомість, європейські історики-антрополози не тільки відштовхувалися від численних демографічних досліджень, а ще й стимулювали їхній розвиток. В Україні історична демографія мало може допомогти історії ментальності, оскільки перебуває в зародковому стані. Дещо перефразовуючи Сергія Леп'явка, наслідно стверджувати, що українська історична демографія повинна пройти етап накопичення і засвоєння критичного масиву фактів, нехай і в дусі стихійного позитивізму, щоб мати змогу робити обґрунтовані висновки і теоретичні узагальнення [11, с. 12]. Це стосується різних аспектів і явищ людського життя: народження, шлюбу, смерті, дитинства, дорослості, хвороб, тощо.

З поміж них малодослідженою залишається проблема дитячої смертності, вивчення якої відкриває шлях до розуміння сприйняття дитини у традиційному суспільстві. Складовими цієї проблеми є питання: причин і механізмів смертності, догляду за дитиною, переживання дитячої смерті батьками, ставлення до дитячого тіла, особливості поховання, дітовбивства (сюжет щодо вбивства новонароджених досліджений Володимиром Маслійчуком [12]). У цій розвідці спробую акцентувати увагу на вивченні дитячої смертності з точки зору історичної демографії. Місцем подій обрано Яреськи – сотенне містечко Миргородського полку. Середне за числом мешканців, котре знаходилося на віддалі від значних шляхів – тогочасних «артерій» розповсюдження пошестей, і, також, гіпотетично, могло характеризуватися порівняною стабільністю населення.

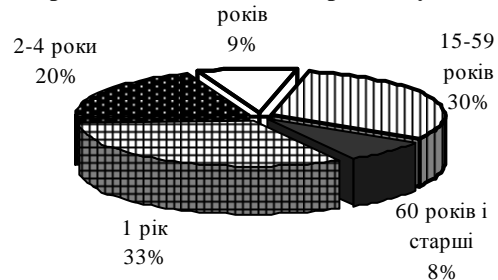
Як джерело використано метричну книгу Христорождественської церкви містечка Яреськи 1755–1775 рр., котра локалізується у фонді №1011 Державного архіву Полтавської області. Книга гарно збереглася, написана скорописом XVIII ст., котрий легко читається. Особливістю книги є те, що її частини «о брачующихся» та «о усопших» починаються з 1755 р., а «о родившихся» – з 1757 р. Також записи про народжених обриваються 1773 р [5]. У межах даного дослідження обмежує 15-річним віковим проміжком: 1755–1769 рр.

Спочатку розгляну місце дитячої смертності в структурі смертності загалом. Як ілюструє малюнок 1, абсолютна більшість смертей (62%) у

Яреськах припадала на дітей. Кожний третій запис в книзі «о усопших» стосувався дитини віком 1 рік, кожен п'ятий – віком 2-4 роки, кожен десятий – 5-14 років. При цьому серед померлих, осіб літнього віку (старших за 60 років) нараховуємо 8%, а людей активного віку – 30%. Тобто, в ранньомодерному містечку смерть була прерогативою дітей, а не старих осіб. У цьому плані Яреськи майже не відрізнялися від сусіднього сотенного містечка Сорочинці Миргородського полку. Там, за дослідженням Олени Замури, у 1741–1786 рр. діти віком до 14 років серед померлих склали 57,4%, дорослі – 28,8%, особи похилого віку – 13,8% [8].

Малюнок 1

Структура смертності населення м. Яреськи у 1755–1769 рр.*

За даними церков Києво-Печерської лаври, у 1763 р. померло 52% новонароджених дітей, у 1764 – 81%, у 1765 – 92,3% [14, с. 62]. За дослідженнями Б. Миронова 25 – 30% новонароджених не доживали до 1 року, а 57–58% – до 5 років [13, с. 56]. Така смертність була притаманна й класичному місту, за дослідженнями Д. Моравицької, у Львові XVIII ст. показник смертності дітей до 5 років подекуди сягав 60% [10, с. 275]. У Торуні в 1769 р. з 213 померлих католиків 114 були дітьми до 14 років. А дитяча смертність загалом в межах міста сягнула 64%, хоча в інші роки вона була нижчою. У 1775–1789 рр. серед всіх померлих протестантів Торуні 35,2% були дітьми до п'яти років [16, с. 88]. У французькій провінції Прованс з 4844 дітей, що потрапили до притулку Сен-Жан з 1722 по 1767 рр. вижили 2224 (46%) [3, с. 170].

Отже, ми розглянули загальну структуру смертності за 15 років, безумовно, що в різні роки вона матиме свої особливості (див. мал. 2). Дані метричної книги засвідчили істотні коливання кількості смертей загалом, котрі, в розглядуваний нами час, мали чітко виражений циклічний характер. При цьому різниця між найвищим і найнижчим показниками була двократною. Так за 1761 р. джерело фіксує 23 смерті,

за 1762 р. – 49, 1763 р. – 24. За 15 років в Яреськах зафіксовано 6 стрибків (піків) смертності, ймовірно, що вони були зумовлені різними факторами, оскільки структура смертності кожного разу була особливою.

Звернемо увагу на динаміку смертності в окремих «великих вікових групах» (див. мал. 2). Крива смертності дітей віком до 14 років демонструє найбільш різкі коливання. Різниця між найнижчим і найвищим рівнями смертності є майже п'ятикратною, так у 1760 р. померло 9 дітей, а у 1762 р. – 42 дитини. Примітним є 1760 р., при найнижчій дитячій смертності, ми спостерігаємо найвищий стрибок смертності населення активного віку (15-59 р.), це єдиний випадок, коли дитяча вікова група, з якихось причин, не відреагувала на дію несприятливих факторів, котрі спричинили різке збільшення числа летальних випадків у осіб активного і літнього віку.

Кілька спостережень щодо їхньої смертності. На відміну від дітей, вона не носила таких яскраво виражених річних коливань, демонструючи, лише два істотні стрибки у 1760 та 1767–1768 рр. Більше того, звернемо увагу на 1762 р. За 15 річний термін, він виявився надзвичайно несприятливим для дітей, адже метрична книга фіксує щодо них 42 смерті, натомість рівень смертності дорослих і осіб літнього віку був найнижчим – 7 смертей.

Розглянемо дитячу смертність докладніше (див. мал. 3). Крива смертності дітей віком до одного року демонструє по-перше своєрідний нижній поріг – мінімум 6-7 смертей на рік, по друге – стрибки смертності немовлят практично завжди співпадають зі стрибками смертності загалом. Ця вікова група найтонше зреагувала на дію несприятливих чинників (пошестей, посух, тощо – до них ми повернемося пізніше). Крива смертності дітей віком 2-4 роки виглядає дещо стабільнішою, при цьому теж демонструючи стрибки у «несприятливі» роки. Діти цього віку помирили від об'єктивних чинників (дія котрих проявлялася циклічно), і від нещасних випадків, котрі з однаковою ймовірністю могли трапитися будь-коли. Як приклад, згадаємо промовистий запис від 22 травня 1725 р. з якого починається щоденник Петра Апостола: «2-хъ летний мальчикъ въ Суховцахъ, упавъ въ яму съ водой где прежде обжигали известь, утонуль» [7, с. 105].

Аналогічні «піки» при менших розмірах смертності притаманні й дітям віком 5-14 років, вони синхронні з показниками двох молодших вікових груп. Вочевидь інфекційні хвороби серйозно загрожували дітям всіх вікових груп, тому коливання смертності в них взаємопов'язані, підтвердженням цьому є часті записи про одночасну смерть кількох дітей в одній родині. 20 липня 1755 р. в яресківського обивателя Яреми Кальченка помер однорічний син Іоанн, 24 липня в нього ж представилась дворічна дочка Параскевія. 14 жовтня 1762 р. у Тимоша Ткача «представилась младеница Мотрона» (3 роки) [5, арк. 42 зв.], а 1 листопада 1762 р. «у оного ж Тимоша Ткача представилась младенец

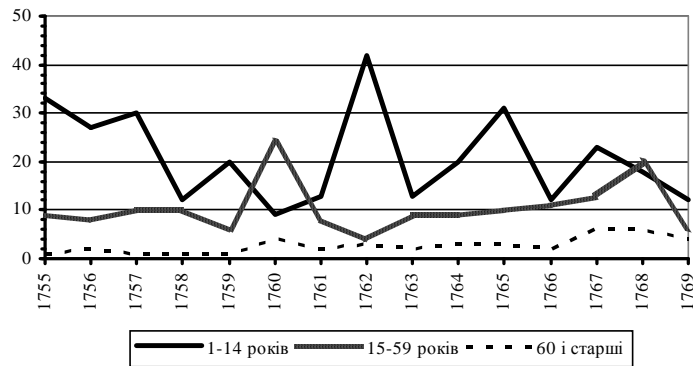
* Графіки й діаграми малюнків 1-4 побудовано автором за даними метричної книги [5].

Феодор» (1 рік) [5, арк. 48 зв.]. Найбільше таких випадків джерело фіксує восени, але траплялися вони й в інші пори року. Наприклад 8 березня 1767 р. у жителя Яресьок Карпа Швидкого помер син Антоній віком 1 рік, а через два тижні (31 березня) – шестирічний син Василь [5, арк. 53].

Ймовірно, що у таких випадках ми маємо справу з інфекціями, шкода, що джерело не вказує причину смерті. Цей сюжет може бути досліджений детальніше, враховуючи, наприклад, інтервал між такими смертями. Він складає переважно 2-3 тижні. Метрична книга також вказує на основні варіанти черговості смертності: спочатку немовля – потім старша дитина, дитина – немовля, немовля – дорослий. До речі, останні варіанти теж траплялися, наприклад 17 квітня 1755 р. в Микити Пивоваренка помер однорічний син Захарія, а 7 травня його дружина Євдокія [5, арк. 42].

Малюнок 2

Структура й динаміка смертності населення м. Яреськи у 1755–1769 рр.

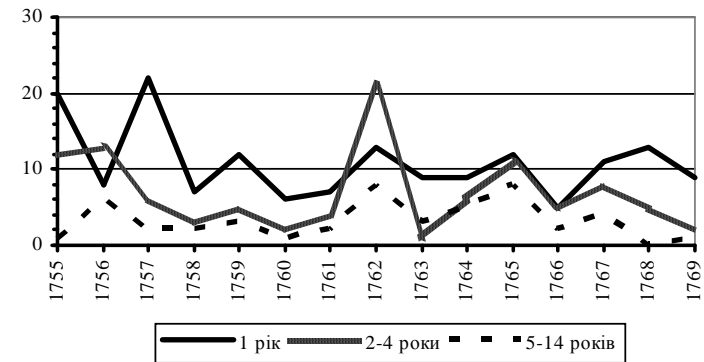

Що могло бути причинами річних коливань дитячої смертності? В деяких випадках рівень смертності немовлят може бути пов'язаним з рівнем народжуваності, чим більше народжується тим більше помирає. Однак перевірка за даними відповідної частини тієї ж метричної книги такого взаємозв'язку не засвідчила. Співпадіння коливань смертності дітей різних вікових груп уможливило припущення щодо реакції на вплив дії зовнішніх чинників. Такими чинниками могли бути недороди, нальоти сарани, спалахи епідемічних захворювань. Наприклад за дослідженням Едуарда Острая на 60–80 рр XVIII ст. випало лише два врожайні роки – 1776 і 1780, в інші роки межа між недоїданням і голодом могла бути доволі хиткою [14, с. 29]. Так у 1756–1757 рр. відбулися значні нальоти сарани, котрі викликали голод, й можливо спричинили стрибок дитячої смертності у 1757 р. У 1766 р. Лівобережжя спіткала сильна засуха, котра спричинила голодний наступний рік, і сприяла стрибку смертності дітей [14, с. 11]. Важко

висловити припущення щодо ситуації у 1762 р., коли у Яреськах зафіксовано найвищий стрибок смертності загалом і дітей зокрема. При цьому картина мало вписується у усталені демографічні схеми, адже, наприклад, при пошесті найбільше помирало немовлят, тоді як в цей рік померло втричі більше ніж зазвичай дітей віком 2-4 роки [1]. Найбільша їхня смертність зафіксована з квітня по липень, коли померло більше 30 дітей віком до 5 років і лише один дорослий*.

Малюнок 3

Структура й динаміка дитячої смертності в м. Яреськи у 1755–1769 рр.

З точки зору шансів на смерть п'ятирічний вік в історичній демографії вважається певним рубежем, адже узагальнені підрахунки демонструють різке зменшення рівня смертності по досягненні цього рубежу (це явище дістало назву «парадокс дитячої смертності») [4, с. 410]. Тому в усталених дослідницьких методиках, вивчаючи дитячу смертність прийнято акцентувати увагу саме на дітях віком до 4-х років включно і застосовується коефіцієнт вірогідності доживання дитини до п'ятирічного віку. Такий коефіцієнт за даними метричної книги можна визначити і для Яресьок. Зокрема на 1762–1766 рр. він становив 0,460, це означає, що 460 немовлят з 1000 мали шанси дожити до 5 років. Майже аналогічна ситуація в цей час простежується у містечку Сорочинці, де коефіцієнт становив 0,420 [8, с. 211].

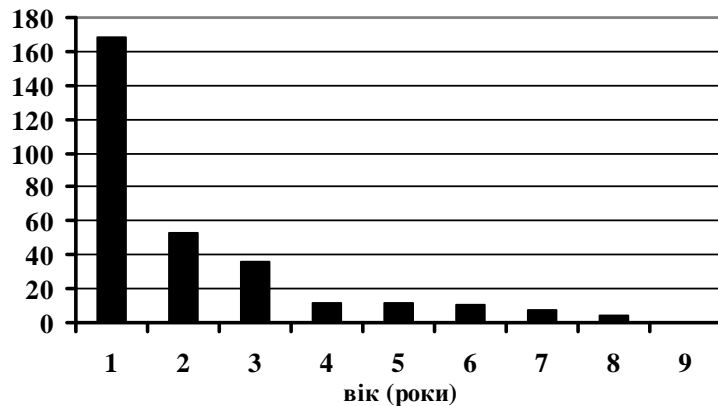
З приводу 5 років, нагадаю, що це узагальнений рубіж, а конкретні випадки часто відрізняються від узагальнених схем. Ми обчислили як знижувалася смертність з віком у дітей до 9 років включно. Результати

* Ймовірно, що ми спостерігаємо дію недороду 1761 р., та активізацію смертності у «голодні місяці» 1762 р. Так у квітні-липні 1762 р. ще було нового врожаю і жителі Яресьок могли голодувати. При цьому немовлят ще годували груддю, а от діти віком 2-4 роки виявилися найбільш вразливими.

підрахунків показані на малюнку 4 засвідчили значне скорочення рівня смертності з кожним роком життя і його стабілізацію вже по досягненню чотирирічного віку. Тобто, картина смертності у Ярьськах відповідала названому парадоксу, починаючи з першого року, з кожним наступним прожитим шанси вижити у дітей істотно збільшувалися, при цьому рубіж виживання був зсунутий на рік і проходив між третім і четвертим роком життя.

Малюнок 4

**Вікова структура дитячої смертності населення
м. Ярьськи у 1755–1769 рр.**

Тепер докладніше розглянемо смертність дітей віком 1 рік (нагадаю, що таким був практично кожен третій померлий у Ярьськах). Спочатку з'ясуємо, кого ж у джерелі записано однорічними. На початку книги «о умерших», ми зустрічаємо кілька записів про померлих дітей віком 1, або ж 3 місяці, далі таких записів не має, вочевидь священник вирішив не надто перенапружуватися і не писати точний вік, обмежуючись цифрою 1 в графі вік. Наприклад у 1759 записано 11 померлих дітей у віці 1 рік, співставлення з книгою про народжених дозволило виявити серед них 2 дитини віком 3 місяці, 1-4 місяці, 2-6 місяців, 1-8 місяців, 1-11 місяців. Ще три у списках про народжених відсутні, хоча їхні батьки вказані, як «яресковские жители». Неспівпадіння записів про народжених і померлих дітей спостерігаємо і в плані їхніх імен. Проілюструємо це щодо 1762 р. (коли померло найбільше дітей). Запису про смерть дочки Василя Гончаренка Євфросинії відповідає запис про хрещення Устинії, але ці імена хоча б близькі за звучанням. Тоді, як запису від 21 липня про померлого Іоанна – однорічного сина Карпа Швидкого, відповідає запис від 1 січня про охрещення сина Василя, так само дитина охрещена Мойсеєм в графі померлих записана Яковом [5].

Питання з іменами вимагає подальшого більш детального дослідження, натомість щодо віку померлих можемо констатувати, що наймолодшим з них виповнився місяць. Важко припустити що молодші діти не помирали – навпаки, у демографії є таке поняття, як неонатальна смертність (або ж смертність новонароджених), яке позначає смертність дітей щойно від народження до 28-денного віку. Досліджень неонатальної смертності у ранньомодерну добу нам знайти не вдалося (є лише констатація її великого рівня), однак навіть станом на 80-ті рр. ХХ ст. в країнах Західної Європи частка померлих на першому місяці життя складає 60-80% померлих віком до 1 року [4, с. 273]. Основними її причинами вважаються вроджені пороки розвитку, родові травми, асфіксії, пневмонії, діагностика і лікування яких ускладнені навіть сьогодні. В ранньомодерну добу такі проблеми мали виникати частіше, хоча б через умови пологів і рівень так званого «акушерства»*, тому метричні книги не фіксують значний пласт смертей неохрещених немовлят.

У даному джерелі є лише опосередковані натяки про це, про неповну фіксацію смертності свідчать записи про близнюків у книзі хрещень. На сьогодні встановлено одну з біологічних констант, згідно якої одна двійня народжується на кожні 80 пологів. З 1757 по 1769 рр. у Ярьськах зафіксовано 525 хрещень, тож мало народитися 6-7 пар близнюків. Натомість у метричній книзі записані лише 3, тобто частина таких дітей не дожила до хрещення. Цікаво, що хрещення двох пар близнюків відбулося з інтервалом в один день: 11 грудня 1762 р. у жителя ярьськівського Кліма Тараненка «родилися Даниил и Анна», а 12 грудня у жителя яресковського Михайла Дмитрика «родилися Даниил и Анна» [5, арк. 6 зв.]. Помітно, що священник не мав багато варіацій з іменами парних святих. А щодо близнюків, то, як підмітив у свій час Климентій Зіновійв:

Оудивитлно(ст) трТба и в томъ д-ле м-ти
жТ многи жТны по двоТ родя(т) д-ти.

І что бы то такая была за причина:

жТ у ино(и) нТ Тдна роди(т)си дытина.

І чТму на(и)бо(л)шъ того на св-т- бываТть:

жТ Тдно умираТ(т) Тдно оставляТть.

А часо(м) и јбоТ такожъ помирають:

и мало гдТ близнюки на св-т- возрастаю(т) [9, с. 110].

Вочевидь мандрівний священник знав про що писав, бо вже менше ніж через рік один з двійнят – Данило (син Михайла Дмитрика помер) [5, арк. 9 зв.]. Тож від близнюків повернемося, до неонатальної смертності і констатуємо, що це питання теж вимагає детального дослідження, а насамперед, розробки відповідних методик інакше картина смертності буде не повною. Врахувавши велику смертність

* Докладніше про тогочасну бабу-повитуху див.: [15]

дітей в перший місяць життя можна було б припустити прагнення батьків і священника якнайшвидше охрестити дитину одразу після народження. Однак цього не відбувалося чи то через забобони, або ж меркантильні міркування батьків, чи то через небажання священника робити «лишні» записи про народжених і померлих. Ймовірно, що не всі дотримувалися значної паузи між народженням дитини і її хрещенням. Так у щоденнику Миколи Ханенка знаходимо практики ранніх хрещень дітей старшини. 22–23 червня у Іскрицького народилася дочка Тетяна, а 28 червня її вже охрестили [6, с. 117]. Сам же Ханенко, теж поспішив охрестити свого сина Петруся, це трапилося на сьомий день після народження хлопця.

Подібні практики швидкого хрещення дітей виглядають логічними в умовах їхньої велетенської смертності. Як засвідчили підрахунки, смерть малої дитини у ранньомодерну добу була повсякденним явищем і спостерігалася значно частіше ніж смерть дорослої чи літньої людини. Немовля мало більше шансів померти, аніж дожити до п'ятирічного віку. При цьому потрібно враховувати, що метричні книги XVIII ст. приховують від дослідника значний пласт дитячих смертей, котрі доводилися на дітей віком до 1 міс. А таких, смертей, відповідно до демографічних законів, має бути значно більше, за померлих дітей у старшому віці. Тому реальні коефіцієнти смертності можуть бути значно вищі від обчислених мною, а шанси дитини на життя, відповідно, істотно меншими. Вважаю, що результати обчислень на українському матеріалі підтверджують концепцію специфічного (фаталістичного) ставлення до малолітніх дітей і їхньої смерті у ранньомодерну добу. Також дослідження провокує низку питань, зокрема: більш детального вивчення можливих причин смерті дітей, її сезонності; статевої структури смертності; особливості поховання померлих немовлят (хрещених і нехрещених); сприйняття дитячого тіла, тощо.

Примітки

1. *Анри Л.* Методика анализа в исторической демографии / Леон Анри, Алан Блюм. – М., 1997.
2. *Арьес Ф.* Человек перед лицом смерти / Филипп Арьес. – М., 1992.
3. *Бродель Ф.* Что такое Франция? / Фернан Бродель. – М., 1995. – Кн. 2. – Ч. 1.
4. *Демографический энциклопедический словарь* / Ред. Валентай Д. И. (гл. ред.) и др. – М., 1985.
5. *Державний архів Полтавської області.* – Ф. 1011. – Оп.1. – Спр.157.
6. *Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка (1727–1753 г.)* // Киевская старина. – 1884. – № 10.
7. *Дневникъ Петра Даниловича Апостола* // Киевская старина. – 1895. – № 7.

8. *Замура О.* Смертність в природному русі населення містечка Сорочинці і XVIII ст. (за даними метричних книг Миколаївської церкви) / Олена Замура // Краєзнавство. – 2009. – №3.
9. *Зіновій К.* Вірші. Приповіді посполиті / Клименій Зіновій. – К., 1971.
10. *Капраль М.* Національні громади Львова XVI–XVIII ст. (соціально-правові взаємини) / Мирон Капраль. – Львів, 2003.
11. *Леп'явко С.* Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні / Сергій Леп'явко. – Чернігів, 1996.
12. *Маслійчук В.* Дітозгубництво на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст. / Володимир Маслійчук. – Харків, 2008.
13. *Миронов Б.* Русский город в 1740–1860-е годы: Демографическое, социальное и экономическое развитие / Борис Миронов. – Л., 1990.
14. *Острась Е. С.* Врожайність зернових культур, хлібні ціни та забезпеченість населення хлібом в Лівобережній Україні в другій половині XVIII ст. / Едуард Острась. – Донецьк, 2003.
15. *Сердюк І.* Баба-повитуха в населенні ранньомодерного міста (за даними статистичних джерел) / Ігор Сердюк // Краєзнавство. – 2009. – № 3-4.
16. *Górny K.* Ze studiów nad stosunkami ludnościowymi Torunia w XVIII w. / Kazimierz Górny // Acta Universitatis Nicolai Copernici. Nauki Humanistyczno-Społeczne. – Toruń, 1977. – Historia. XI.

УДК 27-774-75:2-725](477.53)"1770"

Освіта парафіяльного духовенства Решетилівської протопопії 1770-х рр.: між пасторськими і синодальними настановами та повсякденними практиками

Яременко М. В.

Яременко М. В. Освіта парафіяльного духовенства Решетилівської протопопії 1770-х рр.: між пасторськими і синодальними настановами та повсякденними практиками. У статті на основі статистичних даних аналізується освітній рівень парафіяльного духовенства Решетилівської протопопії у 1770-х рр. після майже півторастолітніх зусиль церковної влади, спрямованих на формування освічених парохів.

Ключові слова: письменність, освіта, Києво-Могилянська академія, парафіяльне духовенство, Решетилівська протопопія.